

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 36.

Fylke: Møre og Romsdal

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Haram.

Emne: Helsing, fakker og Ålferd.

Bygdelag: Fjortoft

Oppskr. av: Olav Fjortoft

Gard: N. Fjortoft

(adresse): Fjortoft

G.nr. 3 Br.nr. 3.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Oppskrifta her er mest etter eiga røynsle, slik som eg har høyrst fortalt og sjølv opplevt.

Helsing, Fakker og Ålferd.

1. Å uttrykkja "ja" og "nei" med rørsler har i bygdene våre haldi seg mykje godt i lrigda så langt attende nokon kan minnst, og det stort sett ingen skilnad no mot før.

"Ja" vert (og har vore) vanleg uttrykt med å nikka framover med hovudet, eller med å lyfta høgre handa opp, - skindom og begge hendene.

"Nei" vert uttrykt med å rista på hovudet, eller og med å vinka ~~med~~ eller rista på handa bort frå seg. Handa er då berre halvt ~~ut~~ oppstrekt og har ein bøyning utover frå kroppen.

2. Til ut om 1900-åra var det vanleg at folk helsa på alle dei møtte, anten dei var kjende eller ukjende. Den eldste helsinga til alle ein

mötte var: „Gå i fred!“ „Sit i fred!“ „Stå i fred!“ I tida 1900-1930 kom det inn i våre bygder ein ny helsingmåte, det var: „Godt mot!“ (Godt møte.) Den ein helsa på svara då med same orda. Denne måten å helsa på er det no for det meste stult med. Det er heller ikkje vanleg no for tida at ein brukar helsa på ukjende. Den vanlege helsinga no når kjende møtest er: „Goddag“, „gømorin“, „god kveld.“ Men den gamle forma „signe laget“ - „signe kvita“ er enna svært almen.

3. Den gamle regelen for kven som skulle helsa fyrst var at mammen helsa fyrst på ei kvinne og dei unge på dei gamle. Slik er det framleis. Mellom menn - og likeså mellom kvinner, var regelen at ein utanbygds helsa fyrst. Slik var gamal sed.

4. Når slike slekningar eller andre kjende møttest helsa dei fyrst med orda „goddag“, både menn, kvinner og born. Samstundes gav dei kvarandre handa - også til borna. Slik har det vore så langt attende nokon veit, og slik er det enno. Handhelsinga har ikkje skift det minste.

5. Grannar som omgjekk kvarandre dagleg, brukte ikkje ta hatten av når dei helsa på kvarande. Men til uts-gards kjende var det vanleg å gjera det, og likeså til utanbygds slekningar. Prest og andre embetsfolk, tok alle av seg hatten (hüwa) for; det var vanleg høfleg skikk. Dette gjorde og byggesmannen for jord-eigaren sin, og fiskaren til kjøpmannen

Når han bænd fram fisken sin. Gjekk ein høgare person, embetsmann o. l., fram om ein flokk eller mindre krins som stod og prata saman, helsa alle med å ta av seg hatten.

6. Dersom ein heldt hatten med begge hendene, tydde det nærmast at ein ville se seg serleg "underdanig" fram for dei stod over ein. Difor hende at ein kvan oppførde seg slik, men alment var det ikkje. At nokon heldt hatten under armen, når dei helsa, har eg ikkje sett eller høyrte om.

7. Helsingsmåten var den same anten ein var høgtids- eller kvardagskledd.

8. ~~Folk helsa på~~ Folk handhelsa på kvarandre: 1) Når slektfolk kom på gjesting 2) Når utanbygds kjende møttest. 3) Når grammar og slektfolk kom til bryllups, i gravferd og i høgtider ved kyrkja. Det var då vanleg at ein også helsa på borna - jamvel dei minste. Endå er dette almen skikk.

9. Å klappa kvarandre på oksla som uttrykk for glede er svarande gamal skikk. Eg har og sett i min ungdom at eldre folk då brukte ~~dei~~ å leggja begge hendene på akslene at den ein ville syna si glede mot - som eit uttrykk for gode ynskje. Kan endå sjå at dette vert gjort.

10. ~~I~~ eldre tid og til litt ut om hundreårs-skiftet var det over alt vanleg sed at mennene helsa kyrkjeklokka med å ta av seg hatten. Kvinnfolka bøygde hovudet og neste hendene. Utte på åkeren var det ingen seremoniar andre

4

4.

tider enn fyrste såingsdagen om våren. Da var samannen (kvinna) berr hovda, og dei helst såingsarbeidet med: „I Budsramm.
11. Når folk møtte likeferd, syntte dei si samkjensle med å ta av seg hatten og stå stille til fylgjiet var kome forbi. På same vis syntte dei sin byrdnad mot brudefylgje. Denne skikk er i full hevd enn.

12. Her er inga fråsegn om at folk helst se visse ting og dyr.

13. Helsinga „gomorn“ brukte ein frå oppestad: münd om morgonen til 11-tida fore middag. Deretter var det „goddag“ til skymninga kom - om vinteren - og til arbeidet slutta ute om sumaren. Resten av dagen var helsinga „godkveld“. Dette stort sett vanleg enn. „God middag“ var helst eit mykje når ein skulle gå inn til måls. Var elles mindre brukt for enn det er no.

„God natt“ var og er den vanlege helsinga når ein gjest eller andre går frå huset om kvelden, eller når to eller fleire har vore saman og går kvar til seg. No for tida vert også godkveld som avskilskelsing ved sida av god natt. Elles brukar ein innator tustlyden å seia god natt til kvarandre når ein går til sengs. Formene „efta“ og „afteu“ er ikkje brukt.

14. For i tida høyrde ein aldri nokon se „gomorn“ midt på dagen eller om kvelden. I seinare år har denne galne forma kringt seg mykje inn, og mange mislikar det. Samleis den avstykte forma „morn“, som normalt har blitt sjargong.

15. Det er vanleg at ein svarar med same helsing: „goddag“ med „goddag“, „gomorn“ med „gomorn“, o. s. v.

16. Ein kan ikkje seia at „gomorn“ eller „morn“ har vorte vanleg ^{døgereit, grunnt} forti tyå alle, enda om det har tendens til å avka på

17. Alle formene for helsing nemnt her: „signe arbeidet“, „signe strevet“, „signe kvilda“, „signe laget“ og „signe maten“ er velkjende gamle helsingformer som blir brukte overalt i våre bygder den dag i dag. Men helsinga, som dei gamle brukte så mykje, held desverre på å gå ut no.

18. Tiltale måtar som „Signe deg“, „Gud velsigne deg“ var gamle ynskje ein sa til kvarandra, og var mest brukte ved avskil for lenger tid. „Farvel“ var, og er framleis, ynskje- og avskilshelsing for dagleg eller kortare avskil. „Signe høgbida“, sa dei i jul, påske og pins. Til alle slike helsingar var svaret: „takk!“ - „takk og du (de) det same!“

Andre helsingformer som innhald ynskje: a) Når fiskarane reiste på sjøen, helsa dei heimeverande: „God tur og vår herre vere med dykk!“ Dei som fekk helsinga svara „takk for det.“ Når dei så kom til landsatt- eller heimatt frå sjøen, vart dei helsa med: „Velkomne frå sjøen!“ „Velkomne att!“

Hjå fiskarfolket er denne helsingmåten emne i full bevd, som i gamle dagar.

b) Skulle nokon av huslyden forlata heimen for lenger tid, var den gamle helsinga til avskil: „Du må leve vel og ta vår herre med deg!“

Eldre folk brukar denne helsinga emne.

9. Alment brukte helsingar er framleis:

"Velkomen heim!" "Velkomen att!" "Svaret da er i alle høve, takk." - "Takk for det."

19. Det var vanleg at gjesten tok oppatt same helsinga når han kom inn i huset: "Goddag i huset!" "Guds fred i huset!"

20. Vile ein tala med husfaren eller hus moraleine, bad ein om lov til å få gjera det i einrom, eller, under fire augo.

21. Det var vanleg at ein banka på døra når ein ville inn i eit hus, og no for tida gjer alle det.

22. Det var to måtar ein svarta på når nokon banka på døra:enten "kom inn" eller "Vers so god!" Mest den fyrste måten. Slik no og. Den som kom inn vart ståande ved døra til han vart bedun setja seg ned. Er emne vanleg i heimane.

24. Straks han kom inn, tok han hatten av seg.

25. "Vers so god og sit ned!" sa dei til den som venta ved døra.

26. Ved gjester og embetsfolk var det vanleg at husfaren fylgde dei til sates.

27. Framande som kom til gards vart helsa på vanleg måte som andre, men gjerne notes reservert til den framande hadde presentert seg.

28. Kjennes ikkje likt til nokon skilnad her.

29. Innbedne gjester vart helsa med: "Velkomen til gards." "Velkomen i laget." "Velkomen til brylløps!" - o. s. v.

30. Ved kvardagslege vitjingar sa ein "farvel"

til avskil. Svaret var det samme: "farvel"

31. Vid avskil for et lang tid var helsinga "Lev vel og Gud signe deg!" "Gud vere med deg!" "Lev vel" er no mest vanlig. Sjarvongen "ha det bra" held på og bringjer seg inn no for tida.

By'ar helsing truelig for siste gang var "farvel" med det ynsket: "Gud velsigne deg!" eller "Gud vere med deg!"

32. Skikken at voksne kyste kvarandre til avskil er ukjend, og ein har inga frasegn om det. Men at mor kyste borna sine til avskil var nok ofte brukk.

33. Det var berre foreldre og born som kyste kvarandre som andre sa'g på.

34. "Gje munn" er kjent som uttrykk for kyss. "Gje meg munnen din", sa dei til små born.

35. Har aldri høyr't nemnd skikken å kyssa på hands.

36 og 37. Heilt ukjent. 38. Gja svar nr. 34.

39. Gri nase til småborna var gamal skikke, men brukk som leik med borna. Dei kalla det "å byta nase". "Byta nase" har eg og høyr't vere sagt. 40. Kvinn som helst kunne gjera det for. No mest mest foreldre og born, eller systen seg imellom.

41) Uttrykket "å stela nase", - eller aller oftast "byta nase" var ein liknande kjend leik, og gjekk for seg som nemnt i nr.

41. Som moro er skikken enno til.

42. Å leggja kjake mot kjake som kjarkiten er kjent frå gammalt, og framleis brukk. Med born kallar ein det "å vera god med han - ho -". "Gje storfanget" er eit uttrykk for det same - men berre til born.

8
43. Det var som oftest brukt mellom born og foreldre og mellom vaksne og born. Vaksne imellom var det sjeldan gjort som andre sag.

44. Til lütte var brukt i desse høve: "Til lütte med dagen", "Til lütte med bryllupsdagen", - konfirmasjonen, o. s. v. "Til lütte med barnet", "Til lütte med huset", "Til lütte med båten", "Lütte til med det du tek til med", "Til lütte med åringa", "Lütte til med fisket", "Nå lütta fylgje deg."

45. På høgtidsdagar helsa ein: "Gledelig júl" eller "velsigna julefest", "Godt nyår", "god påske - pins". Ved barnedødsfall: "Til lütte med barnet. Ved brölöving: "Lütte og velsigning fylgje dykk." Ved bryllup: "Til lütte med ekteskapet", og "Til lütte med dagen."

46. Ved dødsfall sa ein oftast: "Gj tek del i sorga. Gud styrkje og tröyste deg (dykk)". I yngre tid har uttrykket "kondolere" kome mykje i bruk. Ved mötgang var rymse uttrykk for at Gud måtte styrkje og hjelpe. Mer vanlege faste uttrykk for det var det ikkje.

47. Takka gjorde ein alltid både med ord og handtak.

48. Å takka for seg på vegner av den avlidne har vore vanleg skikk så langt attende ein veit, og vert framleis gjort. Dette gjer ein i heimen for den døde vert boren ut. Forstikkelt namn på dette har eg ikkje höyrt.

49) Vennygdnad med fakker uttrykker ein helst med å snu ryggen til vedkomande.

50) Ein brüskar seia dei "til vner og kjende og de" til framande og overordna. "F" og "fer" blir aldri brukt. 51) "Hvam" eller "ho" istedenfor "dei" eller "de" blir ikkje brukt.